

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.22>

Ходак Світлана Михайлівна,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри права
Університету Короля Данила

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ ЗА РІЗНИМИ КРИТЕРІЯМИ

CLASSIFICATION OF INTEREST IN FAMILY LAW BY DIFFERENT CRITERIA

Стаття присвячена питанням класифікації інтересів у сімейному праві за різними правовими критеріями.

У статті аргументовано, що в основі класифікації інтересів у сімейному праві мають виступати такі критерії:

1) залежно від сфери, у якій вони виникають: приватні та публічні інтереси сімейного права; 2) залежно від суб'єктів сімейного права: інтереси подружжя; інтереси батьків; інтерес дітей; інтереси інших членів сім'ї; 3) залежно від відповідності вимогам норм сімейного права: законні та протиправні інтереси; 4) залежно від характеру та змісту потреби, на задоволення якої спрямований інтерес: майновий інтерес та немайновий інтерес; 5) залежно від форми закріплення: інтереси, закріплені в положеннях сімейного законодавства, та інтереси, виражені у принципах сімейного права.

Особлива увага у статті спрямовується на дослідження приватних та публічних інтересів у сімейному праві. Доведено, що норми сімейного права побудовані на основі встановлення форм і меж взаємного доповнення приватних і публічних інтересів.

У статті йдеться про те, що приватні інтереси в сімейному праві представлені у вигляді інтересів окремих членів сім'ї, а їхня сутність зумовлена видом сімейної підструктури.

Також констатовано, що публічні інтереси в сімейному праві включають в себе: державний інтерес; громадський інтерес; інтерес сім'ї.

У статті зазначається, що ухвалені батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами рішення у своїй основі повинні спрямовуватись на пріоритетне врахування інтересів дитини з метою задоволення будь-яких її потреб (залежно від віку, стану здоров'я, статі та специфіки розвитку дитини), що вписується в сутність принципу найкращих інтересів дитини.

Автором статті доведено, що принцип найкращих інтересів дитини включає в себе і принцип добробуту дитини, що виключає необхідність їх розмежування як окремих правових категорій.

Ключові слова: інтерес, приватні інтереси, публічні інтереси, законний інтерес, суб'єктивне право, презумпція.

This article is devoted to the issues of classification of interests in family law by different legal criteria.

The article is argued that the classification of interests in family law should act as criteria: 1) depending on the sphere in which they arise: private and public interests of family law; 2) depending on the subjects of family law: the interests of the spouses; parents' interests; interest of children; the interests of other family members; 3) depending on compliance with the requirements of family law, legitimate and illegal interests; 4) depending on the nature and content of the need, whose satisfaction is directed: property interest and non-property interest; 5) depending on the form of consolidation: interests, enshrined in the positions of family law and interests expressed in the principles of family law.

Particular attention in the article is aimed at researching private and public interests in family law. It is proved that the norms of family law are based on the establishment of forms and limits of mutual addition of private and public interests.

The article states that private interests in family law are represented in the form of interests of individual family members, and their essence is due to the type of family substructure.

Also, it was stated that public interests in family law include: state interest; public interest; the family's interest.

The article states that adopted by parents, legitimate representatives of the child, authorities, court and other decisions in their basis should be directed to priority taking into account the interests of the child in order to meet any of its needs (depending on age, health, sex, sex. The specifics of the child's development), which fits in the essence of the principle of the best interests of the child.

The author of the article has proven that the principle of the best interests of the child includes both the principle of the well-being of the child, eliminating the need for their delimitation as separate legal categories.

Key words: interest, private interests, public interests, legitimate interest, subjective law, presumption.

Постановка проблеми. Подальший розвиток сімейного законодавства можливий тільки за умов забезпечення інтересів сім'ї, подружжя, батьків та дітей з урахуванням європейських підходів

у цій сфері та збереженням національних традицій у механізмі сімейно-правового регулювання.

Норми сімейного права побудовані на основі встановлення форм і меж взаємного доповнення

приватних і публічних інтересів. Реалізація інтересів у сімейному праві можлива за умови їх балансу, забезпечення оптимального поєднання приватних та публічних інтересів, рівності інтересів усіх суб'єктів сімейного права, а також їх належної правової охорони. Приватні інтереси в сімейному праві представлені у вигляді інтересів окремих членів сім'ї, а їхня сутність зумовлена видом сімейної підструктури. Публічні інтереси в сімейному праві включають в себе: державний інтерес; громадський інтерес; інтерес сім'ї.

Чинний Сімейний кодекс (далі – СК) України оперує терміном «інтерес», проте, незважаючи на цей факт, натепер поняття інтересу на законодавчому рівні не визначене. Не відзначається єдністю поглядів й доктрина сімейного права, що створює простір для різного його тлумачення у правозастосовній практиці.

Така ситуація не сприяє формуванню усталеного бачення поняття, правової природи та системи інтересів у сімейному праві, відмежування їх від суміжних категорій, критеріїв класифікації сімейно-правових інтересів, що в кінцевому підсумку негативно відображається на можливості з'ясування елементів правового статусу суб'єктів сімейного права.

Щодо до питання класифікації інтересів у сімейному праві та сімейних правовідносинах варто зазначити, що в наукових працях така класифікація не є досить вивченою. Постає необхідність у виокремленні групи – інтереси у сімейних правовідносинах, здійсненні їх класифікації для визначення як загальних рис, так і індивідуальних властивостей.

Аналіз досліджень і публікацій. Методологічне підґрунтя дослідження становлять праці таких вітчизняних та закордонних учених, як: І.В. Апопій, С.С. Бичкова, В.І. Бобрик, С.Б. Булеца, В.А. Ватрас, М.В. Вербіцька, І.В. Венедиктова, М.М. Дякович, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.В. Жилінкова, О.Ю. Ільїна, О.О. Кармаза, В.О. Кожевнікова, С.О. Коросед, В.М. Кравчук, Л.В. Красицька, Н.С. Кузнецова, Б.К. Левківський, С.М. Лепех, В.В. Луць, Р.А. Майданик, М.В. Менджул, З.В. Ромовська, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, Н.О. Чечіна, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Я.М. Шевченко, О.А. Явор та інші.

Мета статті – на основі низки критеріїв здійснити класифікацію інтересів у сімейному праві

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги наше дослідження, ми б хотіли провести власну класифікацію інтересів у сімейному праві України:

1) залежно від суб'єктів права: приватні та публічні інтереси сімейного права.

Одним із чинників, який характеризує наявність публічного інтересу в сімейному законодавстві, є вимоги закону щодо державної реєстрації актів цивільного стану. Так, СК передбачає державну реєстрацію таких юридичних фактів: укладання шлюбу (ст. ст. 21, 27 СК), розірвання шлюбу (ст. ст. 106, 107, 115 СК), народження фізичної особи (ст. 144 СК) та її походження (ст. ст. 145–147 СК), зміну імені (ст. ст. 148, 149 СК), зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини, а також її походження у зв'язку з усиновленням (ст. ст. 229–231 СК).

Заходи державного примусу дають публічному інтересу захист. У результаті визнання державою громадських інтересів, які об'єктивно існують, публічний інтерес виражається у правових нормах, закріплюється в установленому порядку.

Специфіку публічних інтересів можна простежити в їх співвідношенні із приватними. Це співвідношення у праві не є постійним, незмінним, оскільки зазвичай воно відображає баланс політичних сил, устрій держави і механізм управління, міру свободи і самостійності громадян, власників і учасників будь-якої діяльності [8].

Поняття приватного інтересу визначається шляхом його відмежування від публічного, за допомогою оперування родовим поняттям «інтерес» і виділення видових ознак, здатних дати критерії для виокремлення їхніх особливостей. Суть поєднання інтересів різних суб'єктів у процесі правового регулювання полягає у спробі формування в носіїв приватного інтересу таких інтересів, які б відповідали інтересам усього суспільства. Водночас варто враховувати, що інтерес спрямований на отримання благ, тому законодавцю необхідно прагнути до того, щоб дотримання публічних інтересів було вигідним кожному носію приватного інтересу. Засобом досягнення цієї гармонії може виступати обмеження прояву приватних інтересів, які не відповідають інтересам суспільства і держави.

Як приватні варто розглядати також інтереси членів сім'ї, що входять в одну сімейну підструктуру, наприклад інтереси батьків, дітей, подружжя й інші. Зауважимо у зв'язку із цим, що серед приватних інтересів виділяється група так званих соціально пріоритетних, маються на увазі інтереси дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, на пріоритетне забезпечення яких звертає увагу законодавець у п. 4 ст. 5 СК України. Державний інтерес, як ми вже з'ясували, знаходить своє вираження і закріплення в нормативно-правових актах, насамперед у законах [5];

2) залежно від відповідності вимогам норм права: законні та протиправні інтереси.

Для того, щоб інтерес особи був визнаний законним, він не повинен бути протиправним [3, с. 149]. Відсутність у соціального інтересу такої ознаки, як його легальність, може пояснюватися різними причинами, однією з яких може бути застарілість наявних правових форм, що не враховують зміни в суспільному (зокрема, економічному) житті країни. О.М. Вінник вказує на такі ознаки незаконного інтересу: 1) взагалі не відображається в об'єктивному праві (не впливає з його загальних засад) або визначається як суспільно шкідливий; 2) не відповідає загальному благу (публічним інтересам і законним інтересам інших осіб); 3) захист такого інтересу не гарантується державою; 4) його реалізація навіть спричиняє юридичну відповідальність, оскільки зазвичай водночас порушуються встановлений правопорядок і законні інтереси інших осіб [2, с. 86]. Законні інтереси поділяють на опосередковані правом та приховані законні інтереси. До останніх належать не визнані правом інтереси [9];

3) залежно від характеру блага та його змісту, на задоволення якого спрямований інтерес: майновий інтерес та немайновий інтерес.

Поняття особистих немайнових правовідносин з участю подружжя визначено в СК України: це врегульовані нормами сімейного права відносини щодо особистих немайнових благ та інтересів осіб, що перебувають у шлюбі. В основі особистих немайнових правовідносин подружжя лежить правовий статус кожного з подружжя. Під правовим статусом подружжя розуміється забезпечена законом можливість набуття та реалізації особистих і майнових прав подружжя з метою зміцнення сім'ї, виховання дітей і досягнення особистого щастя. До особистих немайнових прав та обов'язків подружжя Сімейний кодекс України відносить зазначені у ст. ст. 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 160 СК України тощо.

Зміст цих особистих немайнових прав становить можливість особи вільно на власний розсуд, а отже, як ми зазначали раніше, реалізовуючи особистий інтерес, визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя.

Метою сімейного законодавства під час регулювання майнових відносин подружжя є підтримка і всебічний захист єдності і спільності майнових інтересів подружжя, узгодженості їхніх дій щодо володіння, користування і розпорядження цим майном. Законний режим означає, що комплекс подружніх прав і обов'язків щодо майна, порядку придбання та його відчуження, правомочностей із володіння, користування та розпорядження ним, а також межі відповідальності подружжя за спіль-

ними і особистими боргами визначаються чинним цивільним і сімейним законодавством України.

Найбільше простежується наявність майнового інтересу в разі розірвання шлюбу.

У ч. 2 ст. 70 Сімейного кодексу України зазначено, що в разі розлучення подружжя, що має дітей, під час розгляду такої категорії справ суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, особливо якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

Під час здійснення поділу майна суд ураховує не тільки інтереси подружжя, а й дітей. Також ключовими є такі обставини: з ким проживає дитина (діти), ступінь участі другого з подружжя в забезпеченні сім'ї;

4) залежно від форми сімейно-правового визнання інтересів: законні інтереси, охоронювані законом інтереси.

Іноді в текстах нормативних актів законні інтереси взагалі не згадуються, навіть якщо очевидно, що йдеться саме про них. Розгляд питання про форми сімейно-правового визнання інтересів передбачає звернення до дискусії про співвідношення суб'єктивного права й інтересу, про поняття і різновиди законного інтересу. Загальнотеоретичні положення, погляди на форми визнання інтересу в інших правовідносинах дозволять виявити специфіку форм визнання інтересу в сімейних правовідносинах.

Поняття закону є неможливим без забезпечення його дотримання відповідними державними органами.

Вартою уваги є розроблена І.В. Венедіктовою концепція співвідношення понять «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес» та «юридичний інтерес». На думку автора, співвідношення вказаних понять має бути в такій послідовності: «законний інтерес (охоронюваний законом) – правовий інтерес – юридичний інтерес». Охоронюваний законом інтерес є набагато ширшим за правовий та юридичний інтереси, охоплює їх як складові частини, є відповідною «площиною» для існування зазначених двох категорій інтересів. Водночас правовий інтерес – це інтерес у сфері «спрацювання» юридичних норм, а юридичний інтерес – інтерес у процедурній реалізації процесуальних норм [1, с. 7].

У юридичній науці також пропонується розглядати «законні інтереси» у широкому і вузькому сенсі. У широкому сенсі – як інтереси, закріплені

в суб'єктивних правах і обов'язках, також як інтереси, виражені в особливому понятті «законні інтереси»; у вузькому ж сенсі – тільки останні. Загалом, із цим можна погодитися. Коли ж говоримо про «законні інтереси» як такі, варто все ж бачити в них те, що має на увазі під ними законодавець: самостійний об'єкт правової охорони. Тому в разі вживання терміна «законний інтерес» важливо робити наголос саме на другий, більш вузький, але, безсумнівно, як такий, що більш точно відображає призначення даного терміна, сенс.

На думку О.М. Вінник, «інтерес у його правовому аспекті з його спонукальними, регулюючими та захисними властивостями проявляється відповідно у правотворчій, правозастосовній та правозахисній діяльності всіх рівнів (від загальнодержавного до локального) і забезпечує встановлення нових, зміну чи припинення існуючих правовідносин, відновлення порушених прав та законних інтересів, а також ужиття превентивних заходів щодо запобігання в подальшому подібним порушенням» [2, с. 56]. Вартим уваги є твердження О.М. Вінник щодо захисних властивостей інтересу, оскільки інтерес таких властивостей не має і не може мати – він є об'єктом, а не засобом захисту.

Важливо зазначити, що не завжди охоронюваний законом інтерес не закріплений суб'єктивним правом, у разі відсутності можливості переходу такого інтересу в суб'єктивне право не означає відсутності охорони чи захисту такого інтересу належними юридичними способами та засобами.

Варто зазначити, що охоронювані законом інтереси вказують суб'єкту-носію, наскільки правильним є для нього процес реалізації. Щоб норми виступали запорукою об'єктивності й ефективності закону, нормотворча діяльність повинна здійснюватись з урахуванням нагальних інтересів громадянського суспільства. Якщо взяти до уваги вищенаведене, правильним видається твердження В.В. Субочева, що охоронювані законом інтереси є формою зв'язку системи громадянського суспільства та держави, якій властива самоорганізація, роль якої не можна зменшити, кажучи про чинники, що забезпечують творчий та безперешкодний процес задоволення правомірних прагнень громадян у володінні соціальними благами [8, с. 400–401].

З позиції філософії інтерес є стимулом до дії, спонукальним поштовхом до досягнення цілей, яких прагне суб'єкт.

Д.М. Чечот убачає головною ознакою охоронюваного законом приватного інтересу особи те, що він «не дає їй можливості здійснювати якінебудь матеріально-правові дії або вимагати здійснення таких дій від інших осіб» [12, с. 11]. На

нашу думку, ця ознака може використовуватися у досить вузькому сенсі – для відокремлення охоронюваного законом інтересу від суб'єктивного права, через це не є суттєвою.

Ю.С. Зав'ялов зазначає, що «законність інтересів не може характеризувати та обставина, що нормами права гарантуються їх досягнення і захист; суб'єкту права надається юридично забезпечена можливість діяти заради досягнення свого інтересу» [4, с. 83].

З.В. Ромовська звертала увагу на те, що «зарахування інтересу у групу охоронюваних законом інтересів створює його носію можливість діяти певним чином, претендувати на певну поведінку іншої особи, а в разі незадоволення цього інтересу звертатися за його захистом» [6, с. 77].

Особливістю існування та реалізації охоронюваних законом інтересів у приватному праві В.В. Субочев вважає те, що «зацікавлена» особа обстоює свої законні інтереси, вступає у правовідносини з «рівними» за статусом суб'єктами. Реалізація законного інтересу за таких умов стосується суто особистої позиції людини і деякою мірою особистої позиції суб'єкта, що перебуває із цією людиною у правовідносинах. Ступінь реалізації інтересу, перешкоди, що є на цьому шляху, багато в чому залежать від компромісів, на які вони змушені йти, погодившись з об'єктивними закономірностями суспільного розвитку [8, с. 272].

О.І. Чепис називає такі ознаки інтересу, охоронюваного законом: а) не може суперечити загальним засадам цивільного права; б) виходить за межі змісту суб'єктивного права; в) не опосередкований правовими нормами; г) має на меті задоволення соціально-економічних потреб; ґ) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування в межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом; д) реалізується в цивільних правовідносинах; е) є самостійним об'єктом судового захисту й інших засобів правової охорони [11, с. 3].

Отже, інтереси, які взаємодіють у сім'ї, мають складну конфігурацію: одні з них відкидаються, інші, навпаки, стають пріоритетними, але змінюються під час взаємодії з іншими інтересами. Особливий зміст, наявність різновидів інтересів у сімейних правовідносинах водночас дозволяють сформулювати визначення відповідних понять.

Стосовно сімейного права варто зазначити ще одну особливість правових інтересів. Серед законних інтересів, що належать членам сім'ї, розрізняються загальні та так звані статусно-пріоритетні. Ідеться про пріоритетний захист прав та інтересів неповнолітніх, непрацездатних членів сім'ї. Законодавець, таким чином, застосовує спеціальну

форму сімейно-правового визнання інтересів за допомогою наділення особливим статусом відповідного суб'єкта сімейних правовідносин.

Висновки. У результаті дослідження питання класифікації інтересів у сімейному праві та сімейних правовідносинах вважаємо за можливе акцентувати увагу на такому:

– оскільки ніде більше так часто не вживається поняття «інтерес», сімейне право і сімейне законодавство є унікальними у своєму роді галуззю права і галуззю законодавства;

– «інтерес» є атрибутивним поняттям сімейного законодавства України, оскільки вживається під час правового регулювання відносин між багатьма членами сім'ї;

– інтереси в сімейному праві – це умови благополуччя суб'єкта сімейного права, які залежать

від його здатності створювати, вибирати і використовувати конкретні можливості для задоволення своїх соціальних потреб у системі суспільних відносин.

Можна зробити висновок, що дати вичерпний перелік інтересів, зважаючи на його складність і багатогранність, дуже складно. Є низка критеріїв класифікації інтересів у сімейному праві, детального аналізу потребує також дослідження співвідношення й ієрархії інтересів у сімейному праві, особливості їхнього розвитку в сучасних умовах.

Сімейне законодавство оперує поняттям «інтереси», використовує різні правові конструкції. Іноді сімейно-правові норми містять саме поняття «інтереси», в інших положеннях необхідність урахування інтересів передбачається.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Венедіктова І.В. Категорія охоронюваного законом інтересу в цивільному праві України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/prgr_2013_1_16.pdf (дата звернення: 06.07.2020).
2. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2004. 631 с.
3. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. Москва : Наука, 1979. 217 с.
4. Завьялов Ю.С. Связь права с интересами коллектива и личности. *Советское государство и право*. 1967. № 7. С. 80–87.
5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. Львов : Вища школа, 1985. 180 с.
7. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № № 21–22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 06.07.2020).
8. Субочев В.В. Теория законных интересов : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Тамбов, 2009. 490 с.
9. Тотьев К.Ю. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве. *Государство и право*. 2002. № 9. 23 с.
10. Ходак С.М. Поняття і структура охоронюваних законом інтересів. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної прикладної науки* : IV Всеукраїнський науково-практичний симпозиум, 15 травня 2020 р. Івано-Франківськ, 2020. С. 398–401.
11. Чепис О.І. Охоронюваний законом інтерес в цивільному праві. URL: http://www.pap.in.ua/1_2013/Cherpis.pdf (дата звернення: 06.07.2020).
12. Чечот Д.М. Избранные труды по гражданскому процессу. Санкт-Петербург : Изд. дом Санкт-Петербургск. гос. ун-та, 2005. 603 с.